

Za profesorem Janem Patočkou (1907–1977) [1977]

Nedlouho před svými sedmdesátinami zemřel letos Jan Patočka, mimořádná osobnost našeho kulturního života, největší náš filosof poválečného období a svými životními osudy výrazný představitel té části naší inteligence, která nehledala na prvním místě svůj prospěch, ale nenechala se ani zatlačit do pouhé negace.

Jan Patočka byl pozdním žákem Husserlovým, přijal jeho fenomenologickou metodu a jako jeden z prvních rozpoznal velkou důležitost Husserlovy ideje tzv. přirozeného světa; tomuto problému se věnoval již ve své předválečné habilitační práci. Když se Husserlova existence v nacistickém Německu stala neudržitelnou a on se musel uchýlit do emigrace, Patočka vykonal značný kus práce, aby tento moravský rodák mohl svá poslední leta strávit v Československu (nakonec k tomu nedošlo). Jako soukromý docent přednášel Patočka jen krátkou dobu; po zavření vysokých škol prošel několikerým zaměstnáním a pracoval také manuálně. Po porážce Německa se sice na několik krátkých let na filosofickou fakultu vrátil, ale jako „idealistický filosof“ profesorem jmenován nebyl a po únoru 1948 byl zbaven práva přednášet, zprvu dočasně, později definitivně. Pracoval v Ústavu T. G. Masaryka, ale ten byl brzo také zrušen. Po nějaké době nejistoty se Patočka uchýlil u akademika Chlupa a osvědčil svou obrovskou erudici při edicích Komenského spisů. Přitom pro sebe i pro svět objevil Komenského jako filosofa světové úrovně. Po nějaké době se zdařil pokus Patočku převést do Filosofického ústavu ČSAV, kde ovšem musel být veden jako pracovník edičního oddělení, neboť vědecky pracovat v oboru filosofie mohli v ČSAV jen marxisté a komunisté. V roce 1968 však byl konečně jmenován řádným profesorem filosofie a mohl se téměř po dvaceti letech vrátit na fakultu. Nesměl tam nicméně zůstat déle než něco přes čtyři roky; pak byl předčasně penzionován. Po dalších necelých pěti letech se ocitl v přední linii zápasu za lidská a občanská práva jako jeden z prvních tří mluvčích Charty 77; uprostřed hysterické nenávislné kampaně, vedené proti Chartě a proti němu osobně, umírá v nemocnici, kam musel být převezen bezprostředně po opakovaném mnohahodinovém policejním výslechu. Ještě okolnosti Patočkova pohřbu byly vlastně pokračováním a svým způsobem vyvrcholením jeho životních osudů: řada lidí byla zadržena, aby se nemohla pohřbu zúčastnit, účastníci byli filmováni (a po pozdější identifikaci oznamováni zaměstnavatelům, řada z nich pak dostala výpověď), při vlastním obřadu nebylo slyšet ani slova pro rámus asistujících závodních motocyklů a nízko létající helikoptéry. Policejní asistence dodala pohřbu až neskutečný ráz.

Profesor Jan Patočka znamená pro českou filosofii přelom v několika směrech. Především zvedl nároky na kvalitu filosofické práce na světovou úroveň. K tradici našeho filosofického myšlení náleželo dokonce i u nejlepších jeho představitelů jisté podceňování precizního systematického vypracování filosofických postupů v detailech. Souviselo to asi hlavně se značným vlivem pozitivismu, který viděl záruku odbornosti v důrazu na tzv. fakta a choval podezření k veškeré „metafyzice“; reakcí proti tomu pak byl nejenom meziválečný idealismus a subjektivismus mladších filosofů, protestujících stejně tak proti masarykovskému realismu jako proti pozitivismu, ale provázený podceňováním přesné metody. Naproti tomu byl Patočka jako žák Husserlův stoupencem jeho programu filosofie jako přísné vědy. Celou svou duševní konstitucí a myšlenkovým habitem však na rozdíl od Husserla byl interpretem a historikem filosofie. Zcela průkopnickým dílem byly jeho přednášky z antické filosofie, v nichž povznesl interpretační úroveň a hloubku vhledu do myšlení starých řeckých filosofů na

vrchol, který ční nade všemi dřívějšími českými pokusy. Ale i jiné jeho interpretace, často zcela příležitostné, byly pro posluchače požitekem. S velkým porozuměním se dovedl nořit i do myšlenkového světa umělců a zejména do slovesných děl; nezapomenutelná je pro mne jeho přednáška z padesátých let o Kulhavém poutníkovi Josefa Čapka (po řadě let vyšla potom v *Tváři*).

Jan Patočka nepsal mnoho, a i z toho, co napsal, mohly vyjít jen zlomky. V posledních letech vycházely jeho práce jen v zahraničí. Některé jeho texty se ztratily nebo alespoň zatím jsou nezvěstné; jiné bude třeba buď přeložit nebo zredigovat či přímo zrekonstruovat z různých záznamů. Mnoho porůznu roztroušených bude třeba soustředit a pak rozdělit do tematických okruhů. Bohužel vydávání zatím nepřichází v úvahu; jednou však k němu musí dojít. Na Patočku bude muset česká filosofie v lecčems navazovat. A i tam, kde nepůjde dále jeho cestami, bude muset výsledky jeho badatelské práce důkladně asimilovat a nezůstat pod jejich úrovní. Tím právě je Patočka pro českou filosofii tak významný; nebude snadné jej překonat.

Profesor Patočka však není osobností jen filosoficky významnou a důležitou. Ačkoliv nikdy nepretendoval na politické postavení, stal se v tíživých okolnostech národní a společenské krize orientačním bodem pro mnohé, zejména pak pro mladší generaci. Díky Patočkovi přerostla myšlenka Charty z roviny protestu proti četným případům bezpráví a porušování zákonů v mocný poukaz na nutnost hlubšího mravního a duchovního zakotvení jak osobního, tak společenského života a v poukaz na fakt svědomí, který je zase už leta přehlížen, a to bohužel nikoliv jen ze strany oficiální. A to, že profesor Patočka přes své stáří a přes své nepevné zdraví vykročil do první linie jako rytíř a že se v zápase o lidskou důstojnost a lidská práva cele nasadil, že dal svůj život za tuto velkou myšlenku, to z něho činí nikoliv pouze vzor k následování, ale mocnou výzvu, oslovující každého, kdo má uši k slyšení a svědomí otevřené. Jsem přesvědčen, že Patočkovo jméno bude vyslovováno spolu s nejslavnějšími jmény duchovních dějin našeho národa, spolu s Husem, Komenským, Havlíčkem, Masarykem.